

АПСТРАКТ

У монографији *Југословенска архитектура између два светска рата (1918–1941): контексти тумачења* која је објављена крајем 2023. године, аутора др Александра Кадијевића, редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Београду, проблемски су представљени и размотрени значајни аспекти историографских истраживања и тумачења југословенске међуратне архитектуре, с посебним освртом на одлике епохе и идеолошку равн, као и специфичне архитектонске теме везане за то раздобље – конкурсну праксу, визуелну културу, утицаје експресионизма и архитектуру емиграната из Русије. Стављајући акценат на методолошку основу проучавања међуратне југословенске архитектуре, аутор потцртава не само слојевитост истраживачких контекста, него указује и на битност појмовне карактеризације.

Кључне речи: југословенска архитектура, архитектонска историографија, контексти тумачења, Александар Кадијевић

ABSTRACT

In the monograph *Yugoslav architecture between the two world wars (1918–1941): contexts of interpretations*, published at the end of 2023 and written by dr. Aleksandar Kadivić, Full Professor at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, presents and discusses important aspects of historiographical research and interpretation of interwar Yugoslav architecture, with a special focus on the characteristics of the period and the ideological level, as well as other specific architectural topics related to this period – competition practice, visual culture, the influence of Expressionism and the architecture of emigrants from Russia. Emphasising the methodological basis of the study of interwar Yugoslav architecture, the author not only outlines the layering of research contexts, but also points out the importance of terminological characterisation.

Key words: Yugoslav architecture, architectural historiography, contexts of interpretation, Aleksandar Kadivić

Иако је у протекле три деценије, првенствено у Србији, настало више десетина научних радова с предзнаком југословенске међуратне и послератне архитектуре, како у појмовном одређењу тако и у оквирима тумачења – докторске дисертације, монографије, научни и прегледни радови, расправе, прилози проучавању, каталози изложби и друго, свако ново истраживање и научно преиспитивање представља допринос историографији архитектуре југословенског контекста, посебно када се имају у виду присутна идеолошка дихотомија и неусаглашен научни став о аспектима вредновања и проучавања развоја архитектуре на просторима бише југословенске државе, надасве у међуратном периоду. У жељи да се укаже на ову проблематику, настала је монографија *Југословенска архитектура између два светска рата (1918–1941): контексти тумачења* аутора др Александра Кадијевића, редовног професора Филозофског факултета Универзитета

у Београду, коју је новембра 2023. године објавио Центар за издавачку делатност Филозофског факултета. Рецензије потписују проф. др Срђан Марковић, проф. др Александра Ступар и проф. др Кокан Грчев. У овом научном штиву, у коме су сублимирана вишегодишња исцрпна истраживања новије српске и југословенске архитектуре, аутор обрађује и разматра неколико тема, феномена и појава значајних за нашу архитектонску историографију, тиме употпуњујући и проширујући методолошке оквире, износећи недостајућа тумачења, али и указујући на извесне парадигме и уврежене тенденције, посебно оне идеолошке основе.

Монографију чине десет расправних огледа кроз које су подробно актуелизоване архитектонске теме релевантне за проучавање међуратног раздобља – конкурсна пракса, визуелна култура, утицаји експресионизма и архитектура емиграната из Русије, изнете у неколико краћих одељака, и закључна разматрања (епилог); те су представљене новије појаве и активности у нашој средини значајне за истраживање и презентовање међуратне југословенске архитектуре – обележавање сто двадесет пет година од рођења реформатора југословенске архитектуре Николе Добровића (1897–1967), делокруг рада и значај Фондације Милан Злоковић и објављивање опсежне монографије о архитекти Војину Симеоновићу. Садржину монографије такође употпуњује поглавље посвећено проблематици и неизоставном питању архивске документације као извора за проучавање међуратног градитељства и атрибуцији архивских пројеката, с освртом на Историјски архив Београда који чини незаобилазно место за проучавање техничке документације о београдској међуратној архитектури. На крају су дати попис литературе, списак скраћеница, списак и порекло илустрација, сажетак на енглеском и индекс појмова.

Овако тематски концепирана, монографија даје нови поглед на архитектонске токове међуратне Југославије, истичући националну одредницу *југословенска архитектура* која је преовлађивала у стручној комуникацији између два рата, а коју је, како аутор појашњава, у послератној историографији потиснуо територијални принцип сагледавања архитектуре у Југославији, како би се истакао значај регионалних школа. Наиме, док се током послератног периода у стручној публицистици и архитектонској хроници усталила синтагма „архитектура Југославије“, а неретко и „југословенска архитектура“, потврђена и кроз монографију Ивана Штрауса *Архитектура Југославије 1945–1990* у којој је представљен преглед развоја послератне архитектуре југословенских република, изостало је сагледавање међуратне архитектуре као југословенске, већ се она често везивала или за временску одредницу „међуратног периода“ или за уже подручје региона или република. Од деведесетих година XX века почиње интензивније да се проучава архитектура међуратног раздобља, међутим, често под утицајем актуелних друштвених парадигми

услед којих је дошло до извесних ревизионизама, што је са научног становишта отворило бројна питања и дилеме.

Поштујући доприносе претходних истраживача, било да се ради о смелим искорацима или исцрпнијим проучавањима, намера аутора је била да продуби дискусију о просперитетном архитектонском раздобљу и начинима његовог тумачења. Са широким увидом у токове и резултате архитектонске историографије у Србији и региону, прилежно и систематично обрађујући многе теме новије архитектонске прошлости (ауторе, периоде, места и средине, типове, феномене и др.), Кадиевић у овој монографији, од појмовних недоумица и питања архивских извора, до сагледавања тенденција и друштвених датости, расветљава битне истраживачке аспекте и критички обogaђује тумачења градитељских токова међуратне Југославије. Значајна истраживачка премиса на коју се указује јесте важност подробног сагледавања контекста оригиналног времена у односу на савремене методолошке оквире, како би се дали што слојевитији увиди и објективније анализе.

Прво поглавље, *Градитељство у епохи екстрема – хронологија истраживања* (стр. 9–15), представља својеврсни увод у коме аутор износи историографска упоришта и проблематику главне теме, даје осврт на токове претходних истраживања и указује на кључна питања која ће размотрити кроз тематске расправе. На истраживачке приступе и интерпретативне дилеме указује поглавље *Југословенство у архитектури (1918–1941) као појава и историографски проблем* (стр. 17–30). Унитарна архитектура је према оцени аутора имала два концептуална крила која су симболизовала југословенску друштвену интеграцију – *формалистичко* којим је потврђен ауторитет државне власти и *инвентивно* којим су проширене границе интерпретирања наднационалне кохезије. У наставку је ова проблематика архитектуре у процепу додатно елаборирана на примерима пројектовања зграда државних здања, споменика и националних павиљона на међународним изложбама који је требало да репрезентују југословенски архитектонски израз и постигнута остварења регионалних школа које су биле противтежа архитектонској унификацији.

У трећем поглављу *Друштвена улога визуелне културе у Краљевини СХС/Југославији (1918–1941)* представљени су досадашњи доприноси на пољу визуелне културе чији неодвојив сегмент јесте и архитектура (стр. 31–56). Сублимирајући проблематику, комплексност, приступе и токове проучавања међуратне визуелне културе – истраживачки захтевне и интерпретацијски осетљиве теме, Кадиевић указује на неуједначене оцене и неутемељене наративе, дајући потом увид у активности и остварене доприносе уметника и уметничких група, позицију центара и утицај установа, те осврт на искуства и перспективе историографских истраживања. Значајну тему за проучавање међуратне југословенске архитектуре

разматра четврто поглавље *Међуратни конкурси – тачке спајања и раздвајања југословенских архитеката* (стр. 57–72), у коме су изнети кључни проблемски аспекти и околности које су пратиле расписивање и спровођење конкурса, награђивање и реализацију. Иако важни за опусе многих архитеката међуратног периода, бројни конкурсни радови, првенствено они неостварени, остајали су неистражени, непотпуно сагледани или непрецизно разложени, па би за даља истраживања, према оцени аутора, била сврсисходна темељна реконструкција појединачних конкурса и њихова детаљна анализа која би допринела и слојевитијем вредновању међуратног периода.

Једна од неизоставних тема у архитектури међуратне Југославије, посебно Београда, коју је аутор исцрпно истражио и представио кроз више научних радова и издања, обрађена је у петом поглављу *Архитектура емиграната из Русије – између националне трауме и изградње југословенског идентитета* (стр. 73–110). Након сажетог, али садржајног историографског увида у тему проучавања стваралаштва архитеката и других техничких стручњака који су из постреволуционарне Русије (1917–1921) емигрирали у ондашњу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, пету светску државу по броју прихваћених емиграната, Кадидевић даје приказ делатности градитеља из Русије у међуратној Југославији, с освртом на најзначајнија постигнућа, ангажмане и доприносе у домену архитектуре, а потом и детаљнији преглед и правце досадашњих истраживања. Напоследку се наводи да би уместо вечитог ламентирања над несрећном судбином избеглих Руса, њихов рад требало сагледати научно непристрасно, без фаворизовања или ниподаштавања. Такође, аутор износи и бојазан да ће због наставка рата у Украјини, историографија Русије у постреволуционарном егзилу изгубити на замаху, пошто се антируско политичко расположење у западном јавном миљеу преноси на руско уметничко наслеђе у целини, без обзира на његов допринос светској култури. На недовољно актуелизовану тему међуратне архитектуре, препознату са закашњењем у културној историографији, упућује шесто поглавље *Обуздана фантазија: експресионизми у југословенској архитектури* (стр. 111–138), у коме су, након приказа европских корена југословенског експресионизма, представљени експресионизми у југословенској архитектури кроз ауторе, заступљене поетике и најзначајније неизведене пројекте и реализована дела.

Недавно обележавање значајног јубилеја за српску архитектонску културу изложено је у седмом поглављу *Сто двадесет пет година од рођења Николе Добровића (1897–1967), реформатора југословенске архитектуре* (стр. 139–152). По изношењу значајнијих биографских података о животу и делу архитекта Николе Добровића, аутор је

изложио активности које су чиниле програм обележавања јубилеја, а које су реализоване уз сарадњу наших водећих научних и академских установа – Српске академије наука и уметности, Архитектонског и Филозофског факултета Универзитета у Београду и партнера (изложба са монографским каталогом, монографије на српском и енглеском језику, међународна научна конференција, низ тематских предавања, радионица и шетњи). Аутор закључује да би, осим нужне критике његове ортодоксне модернистичке теоријске матрице, требало попунити празнине и у хронологији његовог рада, преиспитати однос писаног и практичног опуса, те спровести свеобухватну дигитализацију техничке и фотодокументације о Добровићевом раду. У осмом поглављу посвећеном архивској документацији (стр. 153–163), поред елаборације проблема атрибуције архивских пројеката, примарно због уврежене праксе заменских потписивања пројеката, акценат је стављен на изложбу *Архитектонска култура међуратног Београда из техничке документације Историјског архива Београда* коју је та архивска установа организовала децембра 2022. године у сарадњи са Етнографским музејом.

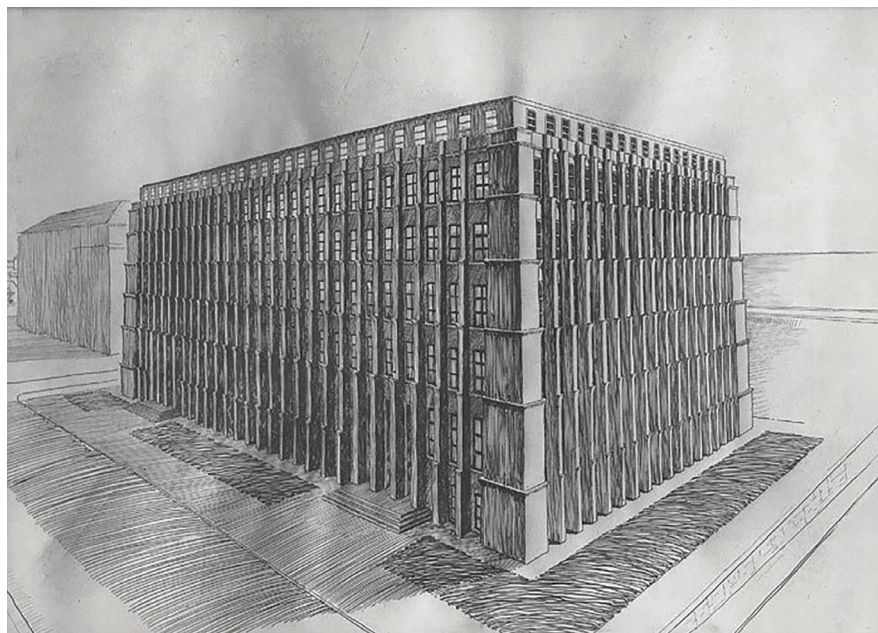
Девето поглавље *Значај Фондације Милан Злоковић* (стр. 165–175) аутор је посветио прегледу опуса архитекта Милана Злоковића и кључним аспектима његовог делања, а затим и улози Фондације Милан Злоковић у афирмацији дела овог истакнутог српског архитекта, до сада предузетим активностима на презентацији његовог опуса и обимне заоставштине, као и ангажманима на очувању његових архитектонских остварења у Београду и Србији. Професор Кадидевић је посебан акценат ставио на формирање сајта Фондације, његову структуру и садржај, истичући да „осим посленицима архитектонске историографије, поготово огранку који проучава тековине међуратног модернизма, страница Фондације је инспиративна и савременим пројектантима, урбанистима, теоретичарима пропорција, конзерваторима, херитолозима и историчарима културе“. „У практичном смислу, деловање Фондације је повећало занимање за личност Милана Злоковића и статус његових грађевина“, наглашава аутор, „омогућујући професионалним историографима да потпуније документују своје радове“. Последње поглавље *Појава монографије о архитекти Војину Симеоновићу* (стр. 177–184), доноси у ствари приказ недавно објављене монографије групе аутора *Војин Симеоновић – архитекта i pilot* у издању Музеја Центер (Музеј Zepter, 2022). Кроз темељито обрађен и богато илустрован монографски подухват о опусу архитекта Симеоновића, ствараоца који је у међуратној архитектонској култури успео да се наметне препознатљивом ауторском естетиком повезујући академизам и ар деко, заокружена су досадашња истраживања његовог проседеа и знатно обогаћена новим увидима, запажањима и анализама.

Монографија *Југословенска архитектура између два светска рата (1918–1941): контексти тумачења* аутора др Александра Кадијевића, језгровито написана и садржајно заокружена, могла је да настане само захваљујући изузетном истраживачком искуству, дистанцираном од разних предрасуда и популарних парадигми. Због тема и феномена које разложно обрађује, разматрајући кључне историографске аспекте и проблемска питања тумачења, ова монографија биће убудуће неизоставно штиво за истраживаче југословенске архитектуре између два светска рата, посебно за нове генерације којима треба да буде путоказ и пружи неопходне смернице за непристрасну научну валоризацију.

др Небојша Антешевић, научни сарадник
Институт за архитектуру и урбанизам Србије,
ant.nebojsa@gmail.com,
ORCID 0000-0002-8364-6346, 064/5165144

Милан Злоковић, Вила Каја (1927–1928), сопствена породична кућа, Београд, Фондација Милан Злоковић (објављено на стр. 166)

Драго Иблер, *S.O.U.Z.O.R.* (1924), Загреб, конкурсни пројекат, НМА – НАЗУ – ДI – Id.600, рад D. Iblera, nacrti (објављено на стр. 123)

Живојин Николић, Николај Краснов,
Виктор Лукомски, Двор Краља
Александра / Карађорђевића
(1925–1929), Београд, разгледница
из збирке Александра Кадијевића
(објављено на стр. 26)

